

Meziknihovní služby Studijní a vědecké knihovny v Hradci Králové v kostce

Helena Bryndová, Iva Horáková, Eva Svobodová

Konstatování, že meziknihovní výpůjční služba je jednou z nejstarších forem spolupráce mezi knihovnami, jistě není daleko od pravdy. Mluví se o ní již v Zákoně ze dne 9. července 1959 č. 53/1959 Sb. o jednotné soustavě knihoven a ve vyhlášce ministerstva školství a kultury č. 581/63 Sb. ze dne 25. června 1963. (Hlubší historický exkurz jsme neprováděly.) V ročních zprávách o činnosti SVK HK za posledních 15 let se této službě věnovala vždy velká pozornost. Kromě meziknihovní výpůjční služby (MVS) byly každoročně realizovány i další meziknihovní služby, jako je mezinárodní meziknihovní výpůjční služba (MMVS), cirkulace periodik, meziknihovní reprografická (kopírovací) služba (MRS), meziknihovní bibliograficko informační služba (MBIS) a služba rešeršní. Na konci roku 2003 jsme v testovacím provozu zavedli elektronické dodávání dokumentů. SVK HK tuto službu již několik let využívá z nabídky Státní technické knihovny a Národní knihovny v Praze, od začátku roku 2004 ji i nabízí (viz článek Služba elektronického dodávání dokumentů L. Málkové).

SVK HK jako krajské centrum meziknihovních služeb vystupuje v roli jak dožádané, tak žádající knihovny. S fondem přes 1 milion svazků (většinou vědecké a naučné literatury a dokumentů regionální povahy) působí z devadesáti procent jako knihovna dožádaná. Tato převažující část našich meziknihovních služeb je určena uživatelům veřejných knihoven a knihoven organizací, které nemají sídlo v Hradci Králové. Půjčování dokumentů knihovnám a institucím sídlícím v tomto městě je dle knihovního řádu řešeno jinak. Pro výpůjčku by měla být MVS využita pouze v případě, že titul, o který má uživatel zájem, není ve fondu žádající knihovny. Obecní a městské knihovny se musí s požadavky svých čtenářů obracet nejdříve na místně příslušné knihovny pověřené regionálními funkcemi, teprve potom by měla být žádanka postoupena do SVK HK.

Na žádající knihovny se vztahuje čl. 8.2 Knihovního řádu SVK HK Rozhodnutí o půjčování. Naše knihovna zásadně nepůjčuje vzácné a staré tisky do roku vydání 1900, fond periodik, konzervační exempláře regionálních publikací, normy, dokumenty zařazené do fondů studovny a jednotlivých odborných pracovišť a dokumenty, jejichž absenční půjčování by bylo v rozporu s autorskými právy nebo by docházelo k šíření fašistické a rasistické ideologie. Až na posledně zmíněné lze náhradou za výpůjčku poskytnout z těchto dokumentů kopie jejich částí (kapitoly z knih a články z periodik). Reprografické služby jsou realizované za úhradu dle platného ceníku <http://www.svkhk.cz/cenik.asp>. Ostatní dokumenty jsou prostřednictvím MVS běžně půjčovány.

Naše knihovna přijímá pouze klasické tištěné a elektronické žádanky. Pokud nám jsou zaslány objednávky dokumentů jiným způsobem, např. jako text v dopisech, jsou vráceny zpět, neboť s takovými žádostmi na výpůjčku nelze pracovat, zvláště když je uvedeno více požadovaných titulů. Formulář elektronické žádanky je uveden na našich webových stránkách na adrese: <http://www.svkhk.cz>, sekce Služby a jak jich využívat, místní nabídka Žádanka MVS. Tuto předlohu stačí vyplnit a kliknutím na odeslat je doručena na adresu příslušné pracovnice.

Pokud čtenář nemá přesnou citaci, měla by knihovna, u které svůj požadavek uplatňuje, chybějící údaje dohledat v dostupných pramenech. Má také možnost obrátit se telefonicky nebo e-mailem na naši meziknihovní bibliografickou a referenční službu na oddělení IRS <mailto:inform@svkhk.cz>, kde jim chybějící údaje dohledají nebo nabídnou podobné tituly. Na tištěné i elektronické žádance je nutné vyplnit všechny požadované údaje včetně pramene, z něhož byla citace dokumentu převzata. Pokud se

knihovníkům podaří odeslat neúplnou žádanku, jsou naše pracovnice schopny dle citovaného pramene chybějící údaje doplnit nebo ověřit. Nedostatečně vyplněné žádanky zbytečně prodlužují lhůtu vyřízení požadavku, protože, pokud to jen trochu jde, snaží se pracovnice MVS citace dokumentů dohledat v našem katalogu, v ČNB, katalozích Národní knihovny v Praze, Moravské zemské knihovny v Brně a v katalozích bývalých vědeckých knihoven. Neuspějí li, vrací žádanky zpět, protože takto neúplné je nelze postoupit dalším knihovnám.

Pokud má žádanka všechny údaje a naše knihovna dokument nevlastní (a projeví li žádající knihovna zájem), postoupíme po zjištění lokace požadavek další knihovně. Nevyřízené požadavky zaslané elektronicky vracíme žádající knihovně zpět s uvedením příslušné lokace, protože většina knihoven preferuje použití vlastních elektronických formulářů.

Žadostí o výpůjčku prostřednictvím MVS se knihovna dle knihovního řádu stává naším registrovaným uživatelem (registrace je prováděna zdarma) a má stejná práva a povinnosti jako individuální registrovaný uživatel. Pokud dokument nevrátí včas, je povinna zaplatit sankční poplatek. Od února 2004 došlo ke změně v knihovním řádu a SVK HK první upomínky neposílá (je povinností uživatele výpůjční lhůtu dodržet), pouze vybírá sankční poplatky. Jejich fakturace se provádí nejméně 1x ročně. Na konci řádné výpůjční doby, která činí 6 týdnů, lze dokument, pokud jej nikdo jiný nepožaduje, maximálně 3x prolongovat (e mailem, poštou, telefonem).

Od roku 1999 do současnosti klesl počet výpůjček MVS v SVK HK téměř o polovinu. Jestliže jsme v roce 1999 kladně vyřídili 4 440 požadavků, v roce 2003 pouze 2 753. Snížil se také poměr mezi zaslanými a kladně vyřízenými požadavky. V roce 1999 jsme realizovali 97 % ze zaslaných požadavků, v roce 2003 jen 83 %. Pokles počtu výpůjček byl z velké části zapříčiněn zavedením povinnosti uhradit naší knihovně náklady na poštovné za zaslané knihy. Dalším důvodem je to, že po vystavení našeho katalogu na internetu <http://www.wopac.svkhk.cz> si mohou knihovny zjistit předem, které tituly vlastníme a zda jsou volné, a směřovat požadavky jinam, pokud u nás záznam žádaného dokumentu nenaleznou. Je však třeba upozornit, že v úplnosti jsou v elektronickém katalogu uvedeny pouze přírůstky od roku 1993, starší dokumenty jen výběrově. Zhruba polovina titulů na retrokonverzi ještě čeká. Menší procento realizovaných požadavků je důsledkem nedostatečného doplňování knihovního fondu. Od roku 1995, po ztrátě povinného výtisku, jsme nikdy neměli na nákup dokumentů tolik peněz, abychom mohli doplňovat fond v takovém rozsahu jako dříve. Nemůžeme si dovolit kupovat duplikáty ani všechny tituly, o které by byl zájem. Knihy jsou často rezervovány delší dobu, než jsou uživatelé knihoven ochotni čekat. Počet žádajících knihoven se za poslední roky téměř nezměnil. Loni požádalo o dokumenty nebo kopie celkem 176 knihoven. Z Královéhradeckého kraje je naším partnerem 47 veřejných knihoven a 11 knihoven institucí (výzkumných ústavů a nemocnic).

V roce 2004 očekáváme, že se zájem o meziknihovní služby zvýší, protože SVK HK se na základě doporučení Ústřední knihovnické rady rozhodla neúčtovat knihovnám v regionu i mimo region poštovné. Placené i nadále zůstávají reprografické služby a elektronické dodávání dokumentů.

Právo využívat meziknihovní služby mají i naši individuální registrovaní uživatelé. Pokud SVK HK nevlastní žádané dokumenty, je jim nabídnuta možnost vypůjčit si je prostřednictvím MVS, MMVS a MRS. Podání požadavku je zpoplatněno dle platného ceníku <http://www.svkhk.cz/cenik.asp>. Po dodání dokumentu do naší knihovny je uživatel vyrozuměn na svoji poštovní nebo e-mailovou adresu. Lokace dokumentu je zjišťována dle dostupných databází (Souborný katalog ČR a katalogy jednotlivých knihoven). Pokud uvede žadatel nepřesné údaje, je pracovníci MVS (s případnou pomocí oddělení IRS) citace dohledána v bibliografických zdrojích. Je li dokument v dožádané knihovně k dispozici pouze prezenčně nebo není-li na území České republiky zjištěn, dostává žadatel písemné vyrozumění současně s nabídkou dalšího možného řešení jeho dosažitelnosti. U reprografických služeb platí uživatel faktickou cenu kopie, kterou si účtuje dožádaná knihovna nebo instituce. MMVS je placenou službou v ceně 200 Kč nebo 400 Kč dle lokace dokumentu. Dodávku z tuzemských knihoven lze vyřídít do 3 dnů, je-li dokument volný. Pokud je vypůjčen, je třeba počítat s několika týdny. U výpůjček ze zahraničí je běžná čekací lhůta 3-4 týdny. Mezinárodní výpůjčky jsou vždy prezenční. Dokumenty z českých knihoven můžeme půjčovat absenčně, nestanoví-li dožádané knihovny jinak. Pokud nám zapůjčí knihy ze studoven nebo odborných pracovišť, trvají na prezenčním půjčování a zkrácené výpůjční lhůtě. Díky síti Internet se objednávání dokumentu velmi zrychlilo, u online katalogů s touto

službou je prolongování možné vyřídit na počkání.

Pro své registrované uživatele využila SVK HK v roce 2003 vnitrostátní meziknihovní služby celkem 397x, z toho kladně vyřízeno bylo 344 požadavků, ve 140 případech se jednalo o dodání kopií.

Pro úplnost bychom se měly zmínit ještě o jedné meziknihovní službě. Cirkulace vědeckých, zejména zahraničních, periodik byla v poslední třetině minulého století velmi významnou službou naší knihovny. Odborným knihovnám a informačním pracovištím výzkumných ústavů a podniků ve východočeském regionu ji zajišťovalo oddělení periodik. Na přelomu osmdesátých a devadesátých let bylo v rámci cirkulace realizováno až 17 tisíc výpůjček ročně. V devadesátých letech měla SVK HK stále méně peněz na nákup zahraničních periodik, zrušili jsme předplatné na nákup duplikátů a nakonec jsme museli omezit i titulovou nabídku. Neměli jsme co nabídnout, a tak zájem knihoven postupně klesal. Poslední smlouvy na cirkulaci byly podepsány v roce 1994. Časopisy naposledy cirkulovaly v roce 1995 v rozsahu asi 3 tisíc výpůjček. Jako určitá náhrada nějakou dobu fungovala služba dodávání obsahů vybraných zahraničních periodik. Počet jejích uživatelů se s nástupem nových informačních technologií snižoval, až se přestala v naší nabídce objevovat. V současnosti jsou tituly zahraničních periodik získávané naší knihovnou obsaženy v databázi Zahraniční periodika odebíraná v královéhradeckých knihovnách v roce 2004 <http://zahrperi.svkhk.cz> a na požádání z nich uživatelům jiných knihoven poskytujeme kopie článků prostřednictvím služby elektronického dodávání dokumentů. Naši individuální uživatelé je mohou studovat prezenčně ve studovně na Eliščině nábřeží.

Dotazy na naše pracovnice MVS lze posílat na adresy: <mailto:iva.horakova@svkhk.cz> nebo <mailto:mvs@svkhk.cz>. Nedoporučujeme využívat e-mailových adres na knihovnu nebo půjčovnu, neboť to zatěžuje ostatní pracovníky SVK HK a doba vyřízení požadavku se zákonitě prodlužuje.